Waarderingsvraagstukken en de onafhankelijkheid van de accountant

Hans Gortemaker

SAMENVATTING In dit artikel wordt ingegaan op de wijze waarop, op grond van wereldwijde, Europese en Nederlandse (concept)regelgeving, dient te worden omgegaan met de combinatie controle en advies inzake waarderingsvraagstukken. Als controle en advies vanuit dezelfde organisatie worden verricht, is in het kader van het onafhankelijkheidsvraagstuk de bedreiging 'beoordeling eigen werk' aanwezig.

1 Inleiding

In dit artikel staat het onafhankelijkheidsvraagstuk van de accountant die is belast met de controle van de jaarrekening centraal, indien deze of diens organisatie een adviesfunctie vervult bij waarderingsvraagstukken die van invloed zijn op de jaarrekening. Onafhankelijkheid – zowel 'of mind' als 'in appearance' – staat al langere tijd volop in de belangstelling en heeft recentelijk als gevolg van Enron extra accent gekregen. De accountantsprofessie wereldwijd (International Federation of Accountants: IFAC) en de Europese Commissie waren al langere tijd met dit vraagstuk bezig, en ook bij de evaluatie van de accountantswetgeving in Nederland is onafhankelijkheid een belangrijk onderwerp. In de verslaggeving spelen waarderingsgrondslagen op basis van actuele waarden, alsmede bijzondere waardeverminderingen (*impairment*) een steeds belangrijker rol. Na kort stil te staan bij waarderingsvraagstukken (paragraaf 2), zal behandeling plaatsvinden aan de hand van de Europese regelgeving (paragraaf 3). Tot besluit zal aandacht worden gegeven aan de herziene onafhankelijkheidsregels van IFAC, alsmede aan relevante passages uit het kabinetsstandpunt Evaluatie Accountantswetgeving, voorzover die de onafhankelijkheid van de accountant raken (paragraaf 4).

Prof. J.C.A. Gortemaker RA is hoogleraar Accountancy aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en NIvRA Universiteit Nyenrode. Tevens is hij lid van het International Auditing Practices Committee (IAPC), het Committee on Auditing (Europese Commissie) en is hij bestuurslid van PricewaterhouseCoopers Europa.

2 Waarderingsvraagstukken

Een waardering omvat veelal het maken van veronderstellingen met betrekking tot toekomstige ontwikkelingen, de toepassing van bepaalde methodes en technieken, alsmede de combinatie van beide teneinde een waarde of bandbreedte te bepalen voor een actief, een verplichting of een onderneming als geheel. Accountants vervullen vanouds een taak hierbij, aangezien zij – in het kader van de controle van de jaarrekening – de door de leiding van de huishouding bepaalde waarderingen toetsen. Indien de waarderingen geschieden op basis van historische kostprijs, kan het waarderingsproces relatief eenvoudig zijn. Waarderingsgrondslagen op basis van actuele waarden zijn veelal complexer van aard. Een extra complicatie kan zich voordoen in geval van bijzondere waardeverminderingen van vaste activa, zoals nader uitgewerkt in de Richtlijnen van de Jaarverslaggeving: Richtlijn 121, die van kracht is voor verslagjaren die aanvangen op of na 1 januari 2001. Volgens deze richtlijn dient een rechtspersoon op elke balansdatum te beoordelen of er aanwijzingen zijn dat een actief aan een bijzondere waardevermindering onderhevig kan zijn. Indien dergelijke indicaties aanwezig zijn, dient de rechtspersoon de realiseerbare waarde van het actief te schatten. Voor alle duidelijkheid: waarderingsvraagstukken betreffen niet alleen de vaste activa en de linkerzijde van de balans, maar ook de passiefzijde. De problematiek is veelal dermate complex dat de leiding van de huishouding de hulp van adviseurs inroept, en in vele

gevallen wordt daarbij aan de huisaccountant gedacht.
In relatie tot waarderingsvraagstukken en de onafhankelijkheid van de accountant zijn nog twee begrippen van belang. In de eerste plaats de relatieve betekenis van de post (materialiteit). Informatie is van relatieve betekenis indien het weglaten of het onjuist weergeven daarvan de economische beslissingen die gebruikers op basis van de financiële overzichten nemen, kan beïnvloeden. De tweede factor vormt de mate van subjectiviteit die inherent aan het waarderingsvraagstuk is verbonden. Materiële posten die op subjectieve wijze worden bepaald, kunnen een bedreiging vormen voor de onafhankelijkheid van de accountant, in geval van de combinatie controle- en advieswerkzaamheden.

In dit artikel wordt de omstandigheid dat de huishouding de hulp van adviseurs inroept aan de orde gesteld. Vervolgens is de situatie waarin advies en controle vanuit dezelfde organisatie worden verricht, nader uitgewerkt. Accountants worden bij de controle van de jaarrekening met vele waarderingsvraagstukken geconfronteerd, waarbij het gebruikmaken van specifieke advieswerkzaamheden niet noodzakelijk is. De richtlijnen voor de accountantscontrole geven aan dat bij het bepalen of gebruikmaken van de werkzaamheden van deskundigen de volgende overwegingen gelden:
- het materieel belang van de onderhavige post in de jaarrekening;
- het risico van een onjuiste weergave gezien de aard en de complexiteit van de desbetreffende materie;
- de hoeveelheid en kwaliteit van andere beschikbare controle-informatie.

Vele waarderingsvraagstukken waarmee de accountant wordt geconfronteerd, leiden derhalve niet tot de in dit artikel beschreven problematiek.

3 Europese regelgeving

Het Committee on Auditing – een adviesorgaan van de Europese Commissie – heeft in 2002 een Commission Recommendation opgesteld: *Statutory Auditors' Independence in the EU: A Set of Fundamental Principles.* Het document bestaat uit een raamwerkgedeelte, alsmede een onderdeel dat op specifieke omstandigheden ingaat. In dit deel wordt de combinatie van controle- en advieswerkzaamheden bij waarderingsvraagstukken besproken. Bij deze uitwerking wordt het raamwerk gevolgd, zodat dit eerst wordt behandeld. Het raamwerk kent vijf bedreigingen voor de onafhankelijkheid van de accountant:
- *eigenbelang:* de onafhankelijkheid van de controlerend accountant kan worden bedreigd door financiële of andere bindingen met de cliënt, zoals een financieel belang, afhankelijkheid van de adviesinkomsten en angst om een cliënt te verliezen;
- *beoordeling eigen werk:* de moeilijkheid objectief te zijn en te blijven, bijvoorbeeld als gevolg van eerdere controle- of adviesopdrachten bij dezelfde cliënt;
- *partijdigheid:* als de controlerend accountant tevens belangenbehartiger is van de cliënt, komt de onafhankelijkheid in het gedrang. Denk aan handel in of promotie van aandelen, of vertegenwoordiging van een cliënt bij bepaalde rechtszaken;
- *familiaire relatie:* een accountant kan te 'close' worden met een cliënt of kan onder de indruk raken van diens persoonlijkheid of kwaliteiten, waardoor de accountant op voorhand sympathiek staat tegenover diens belangen;
- *intimidatie:* de accountant kan worden geïntimideerd door een dominante cliënt en de consequenties vrezen van een objectieve benadering van diens financiële verantwoording.

Er bestaan – eveneens conform het raamwerk – diverse waarborgen tegen deze bedreigingen, zoals de bestuursstructuur van de cliënt waarbij met name de Raad van Commissarissen of *audit committees* een belangrijke rol spelen, het systeem van kwaliteitsbeheersing van de beroepsorganisatie en dat van het accountantskantoor, alsmede het (externe) toezicht hierop, inclusief tuchtrechterlijke sancties. Deze waarborgen worden in de bijlage bij het document voor de combinatie controle- en advieswerkzaamheden nader gespecificeerd. In algemene zin wordt gesteld dat als een accountant, of de organisatie waarvan hij deel uitmaakt, advieswerkzaamheden verricht voor de controlecliënt, de medewerkers niet in besluitvormingsprocessen van de cliënt betrokken mogen zijn. Tevens geldt dat het restrisico – dat wil zeggen het risico dat voortvloeit uit een specifieke bedreiging, gemitigeerd door specifieke waarborgen – tot een aanvaardbaar niveau dient te worden teruggebracht. Voorbeelden van waarborgen die een bedreiging van de onafhankelijkheid kunnen mitigeren zijn:
- het inschakelen van afzonderlijke teams voor advieswerkzaamheden;
- aanmelding van controle- en advieswerkzaamheden binnen de organisatie (accountantskantoor) bij functionarissen belast met onafhankelijkheidsvraagstukken;
- review van de controleopdracht door een partner (audit) die niet bij de cliënt betrokken is;
- externe review door een andere audit partner of advies door de beroepsorganisatie;

- indien mogelijk en met name bij zogenoemde *public interest entities* (huishoudingen met een ruime kring betrokkenen) overleg omtrent het verrichten van advieswerkzaamheden met het toezichthoudend orgaan van de betreffende huishouding.

Uitgaande van het hiervoor gestelde, wordt nu specifiek ingegaan op de combinatie controledienst en advieswerkzaamheden inzake waarderingsvraagstukken. Gesteld wordt dat de bedreiging 'Beoordeling eigen werk' aanwezig is als de accountant of diens organisatie adviseert inzake waarderingsvraagstukken die hun neerslag vinden in de te controleren jaarrekening. De bedreiging van de onafhankelijkheid wordt te groot geacht voor de werkzaamheden die leiden tot waardering van materiële posten in de jaarrekening en waar de waardering een hoge mate van subjectiviteit in zich draagt. In situaties die wel zijn toegestaan, moet de accountant overwegen of aanvullende waarborgen nodig zijn om het restrisico te beperken. Een specifieke waarborg kan zijn dat de werkzaamheden slechts door een apart team met eigen rapporteringslijnen mogen worden verricht.
Werkzaamheden die betrekking hebben op jaarrekeningposten die niet van materieel belang zijn, worden niet beschouwd als een belangrijke bedreiging van de onafhankelijkheid. Beklemtoond wordt dat de veronderstellingen die aan een waardering ten grondslag liggen en de toegepaste methodes altijd de verantwoordelijkheid van het management zijn. Dit klemt temeer wanneer de waardering een belangrijke mate van subjectiviteit kent. Bij sommige waarderingsvraagstukken is de mate van subjectiviteit evenwel gering. Bijvoorbeeld als de uitgangspunten worden bepaald door wet- en regelgeving, of berusten op geaccepteerde branchegegevens. Ook de methodes en technieken kunnen gestandaardiseerd zijn. Alsdan kunnen onder voorwaarden advieswerkzaamheden worden verricht, zelfs als deze zogenoemde materiële posten betreffen. In een dergelijke situatie dient de accountant te overwegen een apart team (los van het controleteam) in te zetten.
Uitdrukkelijk wordt nog opgemerkt dat bepaalde werkzaamheden op grond van de tweede, derde en zesde Europese Richtlijn, niet onder de werking van dit onderdeel vallen. Voorbeelden hiervan zijn de zogenoemde inbrengverklaring bij het uitgeven van aandelen tegen inbreng anders dan in geld, en het deskundigenonderzoek naar de redelijkheid van de ruilverhouding bij juridische fusie en juridische splitsing. Ook bepaalde *due diligence*-werkzaamheden zijn uitgezonderd.

4 Overige regelgeving

Tot nu toe is de Europese onafhankelijkheidsregelgeving in relatie tot waarderingsvraagstukken aan de orde geweest. Aangezien de beroepsorganisaties van accountants eveneens te maken hebben met de IFAC-regelgeving, wordt hier kort aan gerefereerd. Voor de Nederlandse situatie zijn uiteraard de ontwikkelingen met betrekking tot de nieuwe accountantswetgeving van belang. De relevantie van vorengenoemde ontwikkelingen voor de combinatie controle en advies inzake waarderingsvraagstukken is derhalve evident. De opzet van de onafhankelijkheidsregelgeving van IFAC toont een belangrijke mate van overeenkomst met de Europese. Ook hier is sprake van bedreigingen van de onafhankelijkheid, die kunnen worden gemitigeerd door waarborgen, en specifieke situaties worden beschreven. Het zou te ver voeren beide documenten te gaan vergelijken. Een belangrijk verschilpunt betreft evenwel de omstandigheid dat het IFAC-document zich richt op alle zogenoemde *assurance engagements*. Dit zijn opdrachten die beogen de geloofwaardigheid van informatie omtrent een object van onderzoek te doen toenemen. Dit omvat dus aanzienlijk meer dan de controle van de jaarrekening, waartoe het Europese document zich beperkt. Voorts worden in het IFAC-document bepaalde belastingadvieswerkzaamheden expliciet genoemd, als zijnde geen wezenlijke bedreiging van de onafhankelijkheid.

Het in november 2001 gepubliceerde Kabinetsstandpunt Evaluatie Accountantswetgeving sluit – wat de onafhankelijkheid van de accountant betreft – in belangrijke mate aan bij het Europese document. Het kabinet is voornemens in de wet een tweetal generieke beroepsethische normen op te nemen waaraan accountants zich dienen te houden omwille van het publieke belang. Naast een algemene plicht tot onpartijdigheid wordt tevens opgenomen dat een accountant andere opdrachten bij een controlecliënt mag aanvaarden, mits hij kan aantonen dat het risico van afhankelijkheid niet significant is ('ja, mits'). Daartoe wordt wettelijk bepaald dat een accountant bij aanvaarding van een controleopdracht een 'onafhankelijkheidstoets' moet uitvoeren, waarbij hij een afweging maakt van de aanwezige onafhankelijkheidsrisico's en de maatregelen die zijn opgenomen om deze af te dekken. De toets wordt schriftelijk vastgelegd en in het dossier opgenomen, zodat voor derden (tuchtrechter, toezichthouder, collegiale toetsers) te controleren valt of een zorgvuldige afweging is gemaakt. Op deze wijze wordt onafhankelijkheid achteraf toetsbaar gemaakt. Daarnaast is sprake van twee

specifieke verbodsbepalingen, die de administratieve dienstverlening raken. Deze zijn evenwel in het kader van deze bijdrage niet relevant.

5 Samenvatting en conclusies

Accountants worden bij de controle van de jaarrekening met vele waarderingsvraagstukken geconfronteerd. Bij sommige waarderingsvraagstukken roept de huishouding de hulp van adviseurs in. Als controle en advies vanuit dezelfde organisatie worden verricht, is in het kader van het onafhankelijkheidsvraagstuk de bedreiging 'Beoordeling eigen werk' aanwezig. De bedreiging van de onafhankelijkheid wordt te groot geacht voor de werkzaamheden die leiden tot waardering van materiële posten in de jaarrekening en waar de waardering een hoge mate van subjectiviteit in zich draagt. Daarnaast zijn er situaties waar de combinatie controle en advies wel is toegestaan. In dergelijke situaties moet de accountant overwegen of aanvullende waarborgen nodig zijn om het risico te mitigeren. Wereldwijde, Europese en Nederlandse (concept) regelgeving geven kaders aan voor de wijze waarop men dient om te gaan met de combinatie controle en advies inzake waarderingsvraagstukken. ■

Literatuur

Commission of the European Communities, (mei 2002), Commission Recommendation 2001/6942, *Statutory Auditors' Independence in the EU: A Set of Fundamental Principles*, http://europa.eu.int/comm/ internal_market/en/company/audit/official/index.htm.

International Federation of Accountants, (november 2001), *IFAC Code of Ethics for Professional Accountants*, http://www.ifac.org/Ethics/.

Kabinetsstandpunt Evaluatie Accountantswetgeving, (November 2001), http://www.nivra.nl/Evaluatie%20Accountantswetgeving/kabinetsstandpunt%20evaluatie%20accountantswetgeving.pdf.

Koninklijk Nederlands Instituut van Registeraccountants (2001), Richtlijnen voor de Accountantscontrole.